

.....

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

.....

УДК 342.553(477)

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.3-1.1>

Є. О. Бутирін

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та філософії права
Одеського державного університету внутрішніх справ

СИСТЕМА ОРГАНІВ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА МАГДЕБУРЗЬКИМ ПРАВОМ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПЕРІОДУ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ

Магдебурзьке право є однією з найвідоміших систем середньовічного міського права, яка регулювала різноманітні політичні, соціально-економічні та правові відносини того часу. Територіально воно поширювалось у Центрально-Східній Європі, відтак і на українських землях у Галицько-Волинській державі, а після припинення її існування – на українських землях, що увійшли до складу Польського королівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Російської імперії.

У містах на магдебурзькому праві уряди набували статусу вищих адміністративних та судових органів для містян, на яких поширювалася юрисдикція міського самоврядування. Місто та замок ставали самостійними юридичними одиницями з юрисдикцією вїйта та намісника (старости). Але все, що стосувалося загальнодержавних податків, обов'язків щодо захисту від ворога, утримання та облаштування замку знаходилося у сфері компетенції старости, який до того ж виступав посередником між містом та очільником держави, доглядав за дотриманням закону та правил співжиття на території, що знаходилася у сфері його відповідальності. Система самоврядування була побудована через запровадження «местського уряду» – «магістрату», що діяв у складі ради та лави. Міська рада вважалася вищим органом самоврядування на галицьких землях. У м. Магдебурзі вона виникла після запровадження посади вїйта та колегії лавників й діяла як дорадчий орган при вїйті. Щодо українських міст, в яких німецьке право мало своє поширення значно пізніше, ніж в Європі, то запровадження ради та її позиціонування в структурі магістрату відбувалося відразу завдяки самого локаційного привілею, де всі ці питання отримували безпосереднє вирішення.

У статті розглянута система органів міського самоврядування, що була притаманна українським містам з Магдебурзьким правом. Розглянуті взаємовідносини органів міського самоврядування та міськими представниками князівської та королівської адміністрацій. Визначено, що у XVI ст. проходив процес олігархізації міського самоврядування.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, староста, бургомістр, лавник, вїйт, воєвода.*

Постановка проблеми. Магдебурзьке право є однією з найвідоміших систем середньовічного міського права, яка регулювала різноманітні політичні, соціально-

економічні та правові відносини того часу. Територіально воно поширювалось у Центрально-Східній Європі, відтак і на українських землях у Галицько-Волинській державі, а після припинення її існування – на українських землях, що увійшли до складу

Польського королівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Російської імперії.

В українській історико-правовій науці немає комплексного дослідження щодо функціонування органів міського самоврядування за магдебурзьким правом, що засвідчує актуальність цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфікою останніх публікацій з проблеми Магдебурзького права в українських містах є дослідження її аспектів вченими різних спеціальностей. Правознавцем А. Ткаченко були проаналізовані джерела магдебурзького права в українських містах. У Львівському національному університеті імені Івана Франка М. Кобилецьким була захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Магдебурзьке право і його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.)» К. Мануїлова розглянула магдебурзьке право як модель децентралізації публічної влади.

Мета статті. Розглянути систему органів міського самоврядування за магдебурзьким правом та функції органів міського самоврядування в українських землях Литовсько-Польської доби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Набуття українськими містами магдебурзького права, а разом з тим і підтвердження статусу їх самоврядності, відбувалося за умов, коли значна частина суспільних відносин цих міст регулювалася нормами звичаєвого права. Отже, значною мірою привілеї видавалися на підтвердження вже діючих норм звичаєвого права.

Незалежно від місця своєї дії магдебурзьке право розумілося, як міська автономія для нових поселенців (колоністів), міське самоврядування з власним судочинством, що здійснювалося через виборні органи – раду і лаву або дідичного вйта, спадкоємне і відчужувальне право на міську нерухомість на певних умовах, постійний чинш як феодальну ренту, свободу вибору занять (у сфері торгівлі або ремеслі).

Будова, перелік функцій та компетенцій самоврядних інституцій на німецькому праві залежали від багатьох чинників, рахуючи й такі: хто був власником міста; повне

чи неповне магдебурзьке право отримало поспільство, тощо. Як зазначає М.Ф. Владимирський-Буданов, повну магдебургію в Південно-Західній Русі мав лише Кам'янець та пізніше Київ. Інші міста не мали управління, яке б відповідало всім ознакам магдебурзького права [1, с. 177-178]. Брак першоджерел і до сьогодні не дає можливості покласти край дискусії, щодо датування надання м. Києву магдебургії. Йдеться про 1492 р. [2, с. 61], 1494 р. [3, с. 41], 1494-1498 рр. [4, с. 34], 90-і роки XV ст. [5, с. 18], І.М. Каманін пише, що життя Києва відтоді як його підкорили литовські князі, за часів Київського князівства і потім, коли воно стало воєводством, до самого кінця XV ст., коли віднайшлися грамоти щодо надання магдебурзького права, зовсім невідоме через брак документальних підтверджень. Безсумнівним є одне – громадяни перебували в повній залежності від воєвод, залежності, якої їх позбавили грамоти на магдебурзьке право [6].

У містах на магдебурзькому праві уряди набували статусу вищих адміністративних та судових органів для містян, на яких поширювалася юрисдикція міського самоврядування. Місто та замок ставали самостійними юридичними одиницями з юрисдикцією вйта та намісника (старости). Але все, що стосувалося загальнодержавних податків, обов'язків щодо захисту від ворога, утримання та облаштування замку знаходилося у сфері компетенції старости, який до того ж виступав посередником між містом та очільником держави, доглядав за дотриманням закону та правил співжиття на території, що знаходилась у сфері його відповідальності [7, с. 117-123, с. 118]. Відтак з порядку денного не сходило питання щодо розмежування повноважень між старостинським урядом та самоврядним містом, бо на практиці бракувало нормативних приписів, визначених державою механізмів стримування та противаг. Саме такий стан речей надав підстави В.Б. Антоновичу стверджувати, що влада старост не уживалася з міським самоврядуванням, постійно виникали спірні питання, на вирішення яких претендували як старости, так і міські громади [8, с. 1-94, с. 30].

М.С. Грушевський додавав, що історія міст це взагалі історія вічних спорів громад з старостами за компетенції й нарікання на старостинські надужиття [9, с. 350]. Втім мало місце й застереження академіка щодо безпідставного перебільшення повноважень старост, перетворюючи їх на якихось зверхників цілої землі. Все ж таки міста на магдебургії вилучались з під влади старост міст, поширювалась патримоніальна юрисдикція над селянами з боку князів та шляхти. Такі заходи привели до того, що з XV ст. повіти і землі перетворилися на корпорації панів-шляхти, що частково засідала на різних урядах землі, а частково сиділа на своїх ґрунтах і брала участь в управлінні землі [10, с. 19].

Такої ж думки дотримувався й М.К. Любавський, який зазначав, що старости та намісники втратили своє значення, бо їм доводилося мати справу не стільки з інтересами та потребами великого князя, скільки з інтересами та потребами місцевих землевласників [11, с. 171]. І далі, змальовуючи характеристику самоврядування українських міст, М.С. Грушевський відзначає таку його особливість, як залежність від магнатського землеволодіння – земельна аристократія вповні опанувала державу [12, с. 32, 34].

Система самоврядування була побудована через запровадження «местського уряду» – «магістрату», що діяв у складі ради та лави. Міська рада вважалась вищим органом самоврядування на галицьких землях. У м. Магдебурзі вона виникла після запровадження посади вїйта та колегії лавників й діяла як дорадчий орган при вїйті. Щодо українських міст, в яких німецьке право мало своє поширення значно пізніше ніж в Європі, то запровадження ради та її позиціонування в структурі магістрату відбувалося відразу завдяки самого локаційного привілею, де всі ці питання отримували безпосереднє вирішення.

Простежити функціонування міських рад можна завдяки книгам, які велися канцеляристами, де відображалась повсякденна діяльність ради, до прикладу у Львові це були «Inducta et protocolla officii consularis, Acta consularis Leopoliensis». В них містилися ухвали щодо управління містом, судові справи, скарги, цехові статuti тощо.

Також варті уваги книги раецького уряду – «Producta officii consularis seu in copiis, seu in originalibus», де знаходилися привілеї, декрети та мандати короля [13, с. 6]. Навіть є випадки, коли книги починали вести ще до того, як місто отримувало королівський привілей на магдебурзьке право, як це мало місце у м. Жовкві [14, с. 190].

З часом рада перейняла на себе керівництво містом та його господарством. Вона опікувалась міським майном, управляла міськими землями, здавала майно в найм, укладала договори, здійснювала поточні витрати. Посеред функцій ради слід окремо відмітити: посередницьку діяльність між загальнодержавними установами та містянами, здійснення поліційного нагляду, встановлення мит та такс на товари споживання, затвердження громадських угод та вибори цехмістрів, опіку над удовами та сиротами [15].

Збори міської ради відбувались у ратуші, де її члени принаймні раз на тиждень чи то за необхідності радились щодо добра громади, запобігання шкоді, залагоджування всіляких суперечок, які порушували розпорядження райців та їх ухвали, покарання винних, відшукували способи, щоб їжа та напої в місті не були дорогими, а перекупщиків, що порушували розпорядження райців, карали, оскільки через те велика дорожнеча буває. Наглядали за пекарями, різниками, шинкарями з метою запобігання ошукуванню у мірах і вагах під час продажу їжі, напоїв та інших товарів. Рада мала запобігати сваркам, боронити від кривди сиріт та удів, викорінювати шкідливі ігри: нарти, кості та все інше негідне. Кожного року рада мусила звітуватись про всі міські прибутки перед старшими й найзначнішими людьми з громади [16, с. 55].

Кожний привілей на магдебургію на свій лад визначав процедуру обрання местського уряду. Число радців не всюди та не завжди було однаковим. Так, у м. Львові рада складалася з шести осіб, вінницький местський уряд мав в своєму складі вїйта, п'ять лавників та вісім радників [17, с. 375]. У Києві, відповідно до привілею Сигізмунда I 1544 р., київський міський уряд, залежно від потреби, міг складатися щонайменше

з 3 та щонайбільше 12 осіб, однак зазвичай обирали 12: вїта, бурмістра та по п'ять лавників і радників [18, с. 246-247]. У Кам'янці їх кількість коливалася від 9 до 11 [19, с. 434]. До прикладу, право обрання половини складу радців луцького уряду належало вїтові, який щороку обирав половину радців, решту обирало міське поспільство [20, с. 13]. Таке ж право було й у Полоцького вїта, який із полоцьких міщан обирав 10 радців – римського закону та 10 грецького [21, с. 156].

Відповідно до положень магдебурзького права радцями могли бути люди мудрі, добрі, не молодше 25 та не старше 90 років, осілі в місті, середнього достатку – не дуже багаті та не дуже бідні. Вони мають бути законородженими, мешкати у власних будинках, бути доброї слави, вірити в Бога, справедливість та правду поважати, хамства та злості не терпіти, таємниць міських не видавати, у словах і вчинках сталі, на ласощі не заздрісні, подарунків не приймати, не пияки та двоєженці, не зраджені у шлюбі та такі, що не зраджували своїй дружині, бо згода буде, а незгода руйнує. Чоловік, що обирається радцем, повинен бути сповнений розумом та не снобід. Не менше половини членів ради повинні бути католицького віросповідання [22, с. 25].

До прикладу місьцеве самоврядування у м. Кам'янці створювалось за львівською моделлю та у повсякденні керувалося львівським правом та ортіліями. Кам'янець-Подільська рада складалась з 11 радців (а інколи й меншої кількості), втім, на відміну від львівської, вона не поділялась на дві частини, а працювала повним складом. Розбіжності між лавниками і радниками не існувало, не менше половини радників повинні бути католицького віросповідання, решта могла бути православною, але, як зазначає М.Ф. Володимирський-Буданов, такого паритету не спостерігалось, скажімо у 1703 р. українців було лише троє [23, с. 187].

Далі Полоцький вїт разом з призначеними їм радцями обирали двох бурмістрів – католика та православного. Вїт, бурмістри й радці спільно вирішували всі міські справи [24, с. 156].

Будова міської влади м. Тереховля, яке отримало магдебургію від короля Владислава Ягайла у 1389 р., чітко простежується зі спеціального підтверджувального привілею Стефана Баторія 1576 р. [25, с. 199], де зазначається, що штат міської ради складався з чотирьох радників, із яких два призначались старостою та спадковим вїтом, один обирався жителями, а останнього, четвертого, обирали вже обрані радники. Радники по черзі, протягом шести тижнів виконували функції бургомистра, якого з часом стали називати президентом, а радців бургомистрами [26, с. 23].

За київською практикою поспільство щорічно обирало нову раду – чотирьох правлячих радців (урядників «рочних» або «сегорочних»), які у ротаційній спосіб щоквартально виконували функції бурмістра. Бурмістр символічно тримав ключі від брам міста, ратуші та міської каси. Бурмістр опікувався міським правом, контролював оподаткування міщан та використання коштів міської скарбниці. Колегіально з райцями попередньо розглядали справи, які в разі потреби передавалися на розгляд вїтівсько-лавного суду. У разі відсутності бурмістра в Києві його функції виконував старший з радців. Після закінчення терміну перебування на посаді в уряді правлячі радці набували статусу радців «старої» ради, які зазвичай виконували функції лентвітів і саме вони ставали кандидатами на обрання в уряд вїта. Загальна ж кількість міських урядників у Києві іноді сягала 12 осіб [27, с. 51-52, 118].

Привертає до себе увагу й процес олігархізації місцевого самоврядування, що охопив собою практично всі європейські міста в XVI ст. На прикладі м. Львова можна пригадати події 20-х років, означеного століття, коли рада местейського уряду, порозумівшись з львівським старостою та не отримавши згоди громади, додала до свого складу ще шість радників та постановила вважати свій уряд за довічний, унаслідок чого була створена колегія, що налічувала дванадцять осіб, поділених на дві половини, які на ротаційній основі керувала містом Лева. Владаюча половина мала назву – «consules residentes», а невладаюча – «consules

antiqui» [28, с. 367]. Процедура виборів занепала, перетворившись на ротаційні урочистості. Довічна рада в разі відкриття вакансії (смерть, вихід зі складу тощо) заповнювала її самокоаптаційним шляхом. Унаслідок цих змін рада набула незалежності не лише від громади, яка відтепер не брала участі у виборчому процесі, а й від короля, який до того, відповідно до привілею, мав затверджувати результати щорічних виборів. Показово й те, що громада не висловлювала своєї незгоди з такими змінами в управлінні містом.

У свою чергу радники, опікуючись своїм становищем, домоглися у 1541 р. від Сигізмунда I затвердження своєї довічності, передавши старості тільки право призначення бурмістра з кандидатів, що пропонувалися самою радою [29]. І цей процес, коли управління містом перебирає на себе кілька заможних родин, не є унікальним. Власне міська рада м. Магдебургу подала приклад, перетворившись на корпоративний клуб кількох найзаможніших родин міста [30, с. 17]. Найбільш показовим є досвід м. Флоренції. Рада переходить від аристократичної форми правління до олігархічної [31].

Утім незадоволення громади щодо олігархізації магістрату мало свій прояв у конкретних суперечках щодо зловживання своїм становищем райців з метою незаконного збагачення. Так, у травні 1577 р. Стефану Баторію довелось розглянути скаргу львівської громади на дії радників, які коштом радецької каси придбали маєтності Сихів та Зубра та використовували прибутки з них на свою користь, не звітуючи про це перед громадою. Корона підтвердила, посилаючись на привілей Сигізмунда I, довічність уряду радників, проте громада отримала право обрати своє представництво «*Quadragesimavirat*» – від громади треба обрати 40 відповідних осіб, які мають якусь спадкову посілість, для нагляду над господарським життям міста. Щодо фінансового контролю, то запроваджувалася спеціальна комісія (лонгерія), що складалася з представника ради, чотирьох лавників, шести делегатів від громади та евентуального представника короля [32]. Саме перед лонгерією рада повинна була звітувати щодо викори-

стання громадських коштів. Хоча ці інституції не увійшли до складу містейського уряду [33]. Такі ж органи громадського контролю виникають й в інших містах, проте їх дієвість та ефективність залишається під сумнівом [34, с. 39].

Зміст другого привілею щодо надання магдебурзького права м. Луцьку (1497 р.), в якому визначалася структура, функції, повноваження й порядок формування міського уряду, свідчить, що рада на чолі з бурмістром і разом з війтом постановлювала рішення та виносила вироки. Окрім ради, функціонував лавничий суд – «лава» (іноді «скабінат»), яка складалася з семи лавників під проводом війта (або лентвійта), саме тому цей суд мав ще одну назву – війтівсько-лавницький [35, с. 13-15].

Лавників (шефенів) також обирали з мешканців міста, дотримуючись конфесійних квот, ними поповнювались ряди радців. Чисельність лави в кожному місті була різною, у середньому вона обіймала до 12 лавників.

Фрагментарні історичні джерела свідчать, що в м. Володимирі (громада якого вже мала магдебургію ще за часів Казимира) [36, с. 29] міський уряд також поділявся на раду та лаву, які діяли у складі бурмістрів, радців та лавників, але функціональний розпис був відсутній. Вони перебували під зверхністю війта [37, с. 53-56] та вважалися довічними, але на практиці призначення на посаду повторювалось щорічно. Обирали людей гідних, осілих та розторопних [38, с. 144].

Таким чином, рада переймалася управлінням міста, поточними господарськими справами та адмініструванням, а лаві належала судова влада у цивільних та кримінальних справах, вона затверджувала заповіді та здійснювала поділ майна. Утім, на практиці чіткого поділу на раду й лаву не спостерігалось. Розгляд судових справ здійснювався на спільних зібраннях обох інституцій під головуванням війта або лентвійта. І попри відзначену специфіку та коло повноважень, рада і лава зазвичай сприймалися як одне ціле, на думку М.С. Грушевського, і у фундаційних привілеях уряду, і в міській практиці, і в поглядах сучасників [39, с. 344].

Традиційно вйтівський уряд українських міст був органічно пов'язаний з міською радою, втім він аж ніяк не був залежним від ради, а подекуди проглядала й зверхність. До прикладу у м. Вінниці, яка в середині XVII ст. отримала магдебурґію, уряд міста складався з вйта та бурмістрів, причому посаду останніх по черзі обіймали радці [40, с. 377]. Отже, вйт та рада становили спільний уряд, в якому не відбувся поділ урядових функцій, а рада не перетворилась на самостійний орган. Така ж сама ситуація спостерігається й в інших українських містах [41, с. 189].

Отже, такий стан речей дав підстави В.Д. Отамановському класифікувати міста на німецькому праві на ті, які мали повне і неповне магдебурзьке право, а останні, виходячи з обсягу прав на самоврядування, на міста, де вйтівство було інкорпороване, та міста, де воно було надане сторонній стосовно міста особі – старості або спадковому вйту-шляхтичу [42, с. 318].

Як було показано вище, посада вйта зазвичай існувала і до переходу міської громади на німецьке право, проте в містах з магдебугією ця посада мала особливе становище, вйт ставав своєрідним посередником між міською громадою та королем або великим князем [43, с. 231]. Саме в компетенції цих очільників держави було призначення головного міського урядника на посаду, який наділявся правовим імунітетом та займав найвищу сходинку в ієрархії міських урядників. Правове положення вйта, його повноваження в місті визначалися привілеями верховної влади. Зокрема, львівський вйт був кооптований до складу ради міста через те, що останній належало право обирати вйта. У 1642 р. радою було постановлено, що вйт обирається лише з її членів, а у 1650 р. вибори були скасовані та запроваджено черговість поміж райців щодо заступу на посаду вйта від старішого до молодшого терміном на рік [44, с. 22].

Цей посадовець був ключовою фігурою местського уряду, бо він поєднував в собі як адміністративну, так і судову владу, поступово набуваючи право вищої адміністративно-судової інстанції для міщан. Йому підпорядковувався відповідний адміністративний апарат, який складався

з писаря (який відігравав важливу роль в умовах безграмотності певної частини членів уряду), а також підвойських та міських слуг («slugi mieyskie»). Ці слуги призначалися вйтом, вони виконували функції не тільки вйтівських слуг, а й усього местського уряду, міські – судових розсильних, а підвойські – судового пристава [45, с. 205-206]. І в цьому контексті можна вести мову не просто про посаду, а про інститут вйтівства, бо особа, що обіймала уряд вйта, уособлювала в собі сукупність прав та обов'язків, що були спрямовані на виконання цілей, поставлених центральною владою, рахуючи й організацію належного управління життєдіяльністю міста.

На вйта покладалась відповідальність за функціонування місцевого самоврядування, догляд за порядком, збирання податків та зборів, чим сприяв наповненню міської та державної скарбниць, забезпечував належну роботу суду, відповідав за готовність міста та його мешканців щодо виконання громадських робіт, що покладалась на них в межах держави.

Державна влада була безпосередньо зацікавлена у статках вйта та збільшенні його прибутків, бо від цього напряду залежав й добробут міста. І чим більше воно збагачувалося через успішне функціонування вйтівства, тим більшими були надходження до державної скарбниці. Власне, така кореляція й зумовлювала постійний контроль верховної влади за діяльністю головних міських урядників та в разі потреби з покаранням не барилися.

Другим за ієрархією серед міських урядників був лентвйт, який заступав вйта в разі його відсутності та головував у местському уряді та лавному суді. Зазвичай лентвйт «встановлювався» на посаду вйтом. Однак, як свідчать історичні джерела, до прикладу в м. Луцьк існувала практика обрання лентвйта з подальшим затвердженням обраної кандидатури великим князем. Обирали лентвйта бурмістр, радці разом з «поспільством» міста, а староста був зобов'язаний повідомити велику княгиню Бону про обрання луцького міського урядника. І вже після цього «волею нашою оноґо ланвойта им мати» [46, с. 401-402].

Піднесення інституту вйтівства, а разом з тим і зростання вйтівських статків, завдавало шкоди старостам, що тягло за собою загострення стосунків між землею та містом і породжувало конфлікт між старостивською та вйтівською сферами впливу. Особливо це спостерігалось у м. Полоцьку, де воєводи виступали за повернення під замкову юрисдикцію якомога більшої кількості містян. Конфлікт вдалося залагодити лише після передачі полоцьким воєводам вйтівської влади [47, с. 17].

Звичайною практикою для Корони польської та Великого князівства Литовського був вільний обіг вйтівства. Уряд вйта можна було передати у спадок, продати, обміняти, заставити, здати в оренду. Існувала практика викупу вйтівства верховною владою, як це було зроблено, наприклад, великою княгинею Боною в 1536 р. за 450 кіп литовських грошей [48, с. 52-54], а згодом, у 1548 р. воно було з прибутком перепродане вже за 600 кіп [49, с. 52-56].

Коли в цьому був економічний зиск та політична доцільність, то вйтівство можна було обміняти і навіть приєднати його до староства. Так, у 1544 р. вже згадувана велика княгиня, вона ж королева Бона, передала луцьке вйтівство луцькому старості кн. А. Сангушко в обмін на його володіння в Мельницькій волості [50, с. 401-402]. Утім, великою княгинею відповідно до магдебурзького права були зроблені й певні застереження, частину повноважень луцького вйта щодо судової та адміністративної влади було делеговано лентвійтові. Також ані луцький староста, ані його нащадки не мали права обирати та встановлювати лентвійта, ця привілея перейшла до бурмістра, радців та поспільства. Й насамкінець староста був позбавлений повноважень міщан правом замковим судити, це могли робити лентвійт з бірмістрами та радцями і лише правом німецьким, щоб підданим не було від старости обтяжень [51, с. 401].

Щось подібне можна знайти в самоврядній практиці м. Дрогобича, коли у 1515 р. місцевим вйтом став шляхтич Я. Каменацький, який спромігся у 1523 р. отримати і дрогобицьке староство.

Але у цьому випадку вйтівське право надавало йому повну юрисдикцію над міщанами, і дрогобицький староста повністю взяв під свій контроль міське самоврядування [52, с. 124-134].

Ця тенденція відзначена й дослідником організації полоцької міської влади В.М. Вороніним, який зауважував, що на ранньому етапі рецепції магдебурзького права сенс передачі уряду вйта у підпорядкування воєводі полягав у зосередженні в одних руках двох урядів – очільника воєводства та очільника міста – щоб запобігти виникненню конфліктів між воєводами та міщанами, представленими особою вйта [53, с. 133].

Таким чином, в умовах рецепції німецького права та за наявності певних спільних принципів формування міських урядів, спостерігалися й регіональні особливості в структурі та діяльності самоврядних інституцій. Магдебурзьке право можна вважати певним етапом на шляху розвитку органів самоврядування. Цей етап був зумовлений всім комплексом економічних, політичних та соціальних чинників життя міста, на який магдебурґія, безумовно, мала й зворотній вплив. І варта підтримки думка Я.Д. Ісаєвича, за якою магдебурзьке право українських міст – це не німецьке право, а українське муніципальне право, що виникло шляхом злиття і переплетіння звичаєвого права з видозміненими і пристосованими до місцевих умов елементами різних інших правових систем, в тому числі німецького магдебурзького права. Магдебурзьке право було лише правовим оформленням певного етапу в розвитку міст України [54, с. 15-21]. А отже, самоврядність на українських теренах слід сприймати не як привнесену ззовні, а як один з інших етапів у череді суспільного розвитку.

Міське самоврядування було зорієнтоване на забезпечення життєдіяльності міста, створення сприятливих умов для розвитку торгівлі та ремісництва. У його компетенції поєднувались адміністративні, фіскальні, судові та господарські питання. Втім, воно постійно зазнавало на собі вплив багатьох чинників, які відбивались на його ефективності, занепаді або процвітанні. Насамперед заможність

громади та згуртованість забезпечували їй певний ступінь свободи, який дозволяв відстоювати інтереси містян перед верховною владою, магнатами та приватними власниками. Однією з головних цінностей самоврядування взагалі й магдебурзького права зокрема, на переконання Н.М. Яковенко, є те, що магдебурзьке право перетворювало підданих на громадян, тому що будь-яка форма самоврядування – чи це шляхетські самоврядні округи, чи це самоврядування міст, чи сільське самоврядування – перетворює людину з іграшки в руках влади на людину, яка розпоряджається власною долею і простором, в якому вона живе [55, с. 21].

Багато чого залежало від того, кого обирали міськими урядниками, від їх освітньої, моральної та професійної якості, а також здібностей. Не останню роль відігравав і розподіл владних повноважень між окремими місцевими урядовими інституціями, усунення їх дублювання, нездорової конкуренції різних юрисдикцій. Що значною мірою залежало від чіткості формулювань у правових приписах, які визначали статус владних суб'єктів. Також важливо враховувати й рівень свідомості самої громади її активності, здатності впливати на власних обранців, здійснювати дієвий контроль, а в разі потреби й можливість замінити «не любого» урядника.

Варто взяти до уваги й таке спостереження вітчизняних дослідників [56, с. 444-451], як перенасиченість соціуму конфліктним потенціалом, який зумовлює непередбачуваність та слабку прогнозованість розвитку громади, послаблює ефективність позитивного реформування, що в наслідку призводить до потрапляння суспільства в зону підвищеного ризику – бути подрібненим та сепарованим, втратити можливість згуртованого історичного поступу в хаосі нестабільності. Можна зауважити, що сама боротьба за владу на місцевому рівні між самоврядними інституціями та представниками королівської влади на містах призводила до суттєвої концентрації влади та зміни її змістовного наповнення у бік одержавлення. А отже, вносило й певний елемент стабільності на містах.

Список використаної літератури:

1. Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі і в Литві (Кінець). *Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV-XVIII в.* : в 2 ч. Львів: З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1904. Ч. 2. 178-462 с. С. 177-178.
2. Леонтович Ф.И. Источники русско-литовского права. *Варшавские университетские известия*. 1894. № 1. С. 61.
3. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Київ / Гол. ред. кол. : П.Т. Тронько (гол.), М.П. Бажан та ін. АН УРСР. Інститут історії. Київ : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. 587 с. С. 41.
4. Круглова Т.А. Магдебургское право в Киеве: поиск точки отсчета. Киев : Знання, 1999. 34 с.
5. Тарановский Ф.В. Обзор памятников магдебургского права западнорусских городов литовской эпохи: историко-юридическое исследование. Варшава : Типография Варшавского Учебного Округа, 1897 . 201 с. С. 18.
6. Каманин И.М. Последние годы самоуправления Киева по Магдебургскому праву. Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1888. 91 с.
7. Бортнікова А.В. Міста Волині і уряди старост у контексті суспільнополітичної взаємодії (XV – 60-ті рр. XVI ст.). *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії: зб. наук. праць*. Львів, 2017. Вип. 11. С. 117-123. С. 118.
8. Антонович В.Б. Предисловие. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Киев : Университет. тип., 1869. Ч. V. Т. 1 : Акты о городах (1432-1798). С. 1-94. С. 30.
9. Грушевський М.С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн./редкол. П.С. Сохань (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1994. Т. V : Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV-XVII віків. 704 с. С. 350.
10. Грушевський М.С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн./редкол. П.С. Сохань (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1995. Т. VI : Життя економічне, культурне, національне XIV-XVII віків. 680 с. С. 19.
11. Любавский М.К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута. Исторические очерки. Москва : Университет. тип. 1892. 884 с. С. 171.

12. Грушевський М.С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / редкол. П.С. Сохань (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1994. Т. V : Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV-XVII віків. 704 с. С. 32, 34.
13. Badecki K. Zaginione księgi średniowiecznego Lwowa. Lwow : Nakł. gminy miasta Lwowa, 1927. 61 s. S. 6.
14. Бевз М.В. Магдебурзьке право та урбаністичний уклад приватного міста резиденції XVII-XVIII ст. : на прикладі м. Жовкви. *Українська академія мистецтв. Дослідницькі та науково-методичні праці*. 2000. Т. 7. С. 68-75. С. 69.
15. Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф. 5. Оп. 1. Спр. II/3258. Арк. 8; Спр. 5979/II. Арк. 48.
16. Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej. Warszawa : Wydawn. Prawnicze, 1953. 258 s. S. 55.
17. Отамановський В.Д. Вінниця в XIV-XVII століттях. Історичне дослідження. Вінниця : Континент-прим, 1993. 462 с. С. 375.
18. Берлінський М.Ф. Історія міста Києва. Київ : Наукова думка, 1991. 320 с. С. 246-247.
19. Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі і в Литві (Кінець). *Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV- XVIII в.* : в 2 ч. Львів : З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1904. Ч. 2. 178-462 с. С. 434.
20. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Киев : В тип. И. и А. Давиденко. 1869. Ч. V. Т. 1 : Акты о городах (1432-1798). 636 с. № IV. С. 13.
21. Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.: тексты / сост. А.Л. Хорошкевич. Москва : Институт истории СССР, 1978. Вып. 2. № 202. 220 с. С. 156.
22. Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej. Warszawa : Wydawn. Prawnicze, 1953. 258 s. S. 25.
23. Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі і в Литві (Кінець). *Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV-XVIII в.* : в 2 ч. Львів : З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1904. Ч. 2. 178-462 с. С. 187.
24. Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.: тексты / сост. А.Л. Хорошкевич. Москва : Институт истории СССР, 1978. Вып. 2. № 202. 220 с. С. 156.
25. Bayger J. Powiat trembowelski : szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny. Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», 1892. VIII, 319 s. S. 199.
26. Missona K. Przewodnik po Trembowli i okolicy. Missona K. Przewodnik po Trembowli i okolicy. Trembowla: Typograf M. Steinig, 1930. 25 s. S. 23.
27. Білоус Н.О. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. 358 с. С. 51-52, 118.
28. Кись Я.П. Население и социальная структура Львова в период феодализма. *Города феодальной России* : сб. ст. памяти Н.В. Устюгова / Акад. наук СССР, Ин-т истории ; [редкол. : чл.-кор. АН СССР В.И. Шунков (отв. ред.) и др.]. Москва : Наука, 1966. 562, [1] с. С. 367.
29. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233-1790 / Каталог склали і підг. до друку О.А. Купчинський, Е.Й. Ружицький; Ред. кол. : Н.Ф. Владій, Я.П. Кись (відп. ред.), О.Г. Мітюков. Архівне управління при Раді міністрів УРСР; Центральний державний історичний архів УРСР у Львові. Київ : Наукова думка, 1972. 696 с. С. 238-239 ; *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. істор. архів України, Львів). Ф. 131. Спр. 422. Арк. 1.
30. Рогачевский А.Л. Меч Роланда : Правовые взгляды немецких горожан XIII-XVII вв. Санкт-Петербург : Изд. С.-Петербургского универ., 1996. 156 с. С. 17.
31. Дерфлер А. Боротьба львівського простого народу з олігархією патрициїв. *ЦДІАЛ України*. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 21.
32. Дерфлер А. Боротьба львівського простого народу з олігархією патрициїв. *ЦДІАЛ України*. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 25.
33. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233-1790 / Каталог склали і підг. до друку О.А. Купчинський, Е.Й. Ружицький; Ред. кол. : Н.Ф. Владій, Я.П. Кись (відп. ред.), О.Г. Мітюков. Архівне управління при Раді міністрів УРСР; Центральний державний історичний архів УРСР у Львові. Київ : Наукова думка, 1972. 696 с. С. 329-331 ; *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. істор. архів України, Львів). Ф. 131. Спр. 576. Арк. 1-2.

34. Тхор В.І. Міське самоврядування на Волині у другій половині XVII-XVIII ст. *Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (історія і сучасність). Тези міжнародної науково-практичної конференції, м. Рівне, 7-9 квітня, 1993 р. Рівне, 1993. С. 39-41. С. 39.*
35. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Киев : В тип. И. и А. Давиденко. 1869. Ч. V. Т. 1 : Акты о городах (1432-1798). 636 с. № IV. С. 13-15.
36. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Киев : В тип. И. и А. Давиденко. 1869. Ч. V. Т. 1 : Акты о городах (1432-1798). 636 с. № 6. С. 29.
37. Бортнікова А.В. Інститут володимирського війта в структурі управління містом на магдебурзькому праві XV-XVI ст. *Політикус: наук. журнал. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2017. № 6. С. 53-56. С. 54.*
38. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Киев : В тип. И. и А. Давиденко. 1869. Ч. V. Т. 1 : Акты о городах (1432-1798). 636 с. № XXXVIII. С. 144.
39. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / редкол. П.С. Сохань (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1994. Т. V : Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV-XVII віків. 704 с. С. 344.
40. Отамановський В.Д. Вінниця в XIV-XVII століттях : історичне дослідження / підгот. тексту, вступ. ст. М.С. Книжник. Вінниця : Континент-прим, 1993. 464 с. С. 377.
41. Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі і в Литві (Кінець). *Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV-XVIII в. : в 2 ч. Львів: 3 друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1904. Ч. 2. 178-462 с. С. 189.*
42. Отамановський В.Д. Вінниця в XIV-XVII століттях : історичне дослідження / підгот. тексту, вступ. ст. М.С. Книжник. Вінниця : Континент-прим, 1993. 464 с. С. 378.
43. Бортнікова А.В. Міське самоврядування на Волині: суспільнополітичні традиції і сучасний процес децентралізації : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Східноєвропейський нац. унів. ім. Лесі Українки ; Львівський нац. унів. ім. І. Франка. Луцьк ; Львів, 2018. 495 с. С. 231.
44. Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa. Lwow : nakład autora, druk Staurorigium, 1844. 492 s. S. 22.
45. Луцька замкова книга 1560-1561 рр. Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот / підгот. В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук. Інститут української мови НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України; Житомирський державний університет ім. І. Франка; Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Луцьк : СПД ФО Купровський В.Д., 2013. 733 с. № 22, С. 165-166; № 62, С. 205-206.
46. Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie / Wydanie przez B. Gorczaka. Lwów : Nakł. właściciela, 1890. T. IV : 1535-1547. 647 s. № CCCXXIV. S. 401-402.
47. Макароў М.Д. Местскія ўлады Полацка (1580-1772 гг.) : арганізацыя, персанальны склад. Смаленск: Інбелкульт, 2014. 198 с. С. 17.
48. Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie / Wydanie przez B. Gorczaka. Lwów : Nakł. właściciela, 1890. T. IV : 1535-1547. 647 s. № L. S. 52-54.
49. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Киев : В тип. И. и А. Давиденко. 1869. Ч. V. Т. 1 : Акты о городах (1432-1798). 636 с. № XIV, с. 52-56.
50. Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie / Wydanie przez B. Gorczaka. Lwów : Nakł. właściciela, 1890. T. IV : 1535-1547. 647 s. № CCCXXIV. S. 401-402.
51. Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie / Wydanie przez B. Gorczaka. Lwów : Nakł. właściciela, 1890. T. IV : 1535-1547. 647 s. № CCCXXIV. S. 401.
52. Исаевич Я.Д. Город Дрогобыч в XVI-XVIII вв. *Города феодальной России: сб. ст. памяти Н.В. Устюгова. Москва: Наука, 1966. С. 160-167. С. 165.*
53. Воронін В.М. Арганізацыя гарадской улады ў Полацку ад канца XIV да сярэдзіны XVI ст. *Studia historica Europae Orientalis. Исследования по истории Восточной Европы: науч. сб. Вып. 3. Минск : РИВШ, 2010. С. 124-134. С. 133.*

54. Ісаєвич Я.Д. Адміністративно-правовий устрій Дрогобича в добу феодалізму. *З історії УРСР*. 1962. № 6-7. С. 15-21. С. 19-20.
55. Європейські традиції міського самоврядування в Україні / Упорядн. В.М. Бойко. Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місц. самоврядування, держ. п-в, установ і орг.; Сіверський інститут регіональних досліджень. Чернігів Видавець Лозовий В.М., 2011. 84 с. С. 21.
56. Степанова Н.Е. Конфликтное взаимодействие политических субъектов: несколько методологических замечаний. *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*. Одеса, 2009. Т. 14. Вип. 13. С. 444-451.

Butyrin Ye. The city self-government system according to Magdeburg law on the Ukrainian lands during the Lithuanian-Polish development period

Magdeburg law is one of the most famous systems of medieval city law, which regulates the various political, socio-economic and legal relations of that time. Territorially it was distributed in Central and Eastern Europe, and thus on the Ukrainian lands in the Halician-Volyn state, and after the cessation of its existence, on the Ukrainian lands that were part of the Polish Kingdom, the Grand Duchy of Lithuania, the Commonwealth, and the Russian Empire.

In the cities under the Magdeburg Law, governments acquired the status of the highest administrative and judicial authorities for the cities subject to the jurisdiction of the city government. The city and the castle became independent legal units with jurisdiction and the governor (starosta). However, everything related to national taxes, responsibilities for protecting the enemy, the maintenance and arrangement of the castle was in the competence of starosta, who, moreover, acted as an intermediary between the city and the head of a state, looked after the compliance with laws and rules of coexistence in the territory that was in the area of his responsibility. The system of self-government was built through the introduction of "local government" – the "magistrate", acting in the council and lava. The city council was considered the supreme body of self-government on the Halychian lands. In the city of Magdeburg, it arose after the introduction of the starosta post and the board of lavniki and acted as an advisory body upon entry. As for the Ukrainian cities, in which German law was spreading much later than in Europe, the introduction of the council and its positioning in the structure of the magistrate took place immediately due to the most localized privilege, where all those issues were directly resolved.

Key words: local government, starosta, burgomaster, trader, voivode.